

BIJDRAGE

EDI CLIJSTERS

VOLKSUNIE/VLAAMSE DEMOKRATEN 1965: VAN ‘VURIG BEGEERDE EENDRACHT’ NAAR ‘MISDADIGE BROEDERSTRIJD’.

DEEL 3

De pogingen om voor de parlementsverkiezingen van 1965 rond de Volksunie een verkiezingsbondgenootschap tot stand te brengen met prominente figuren uit de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging, kapseisden in februari 1965 vanwege het sterke wederzijdse wantrouwen tussen ‘verkrampde’ nationalist en mensen voor wie Vlaamse ontvoogding ook sociaaleconomische democratie impliceerde. Terwijl de campagne-klok verder tikte, bleken verzoeningspogingen ijdel. Hoe kunnen, een halve eeuw later, motieven en achtergronden van de mislukking worden geanalyseerd?

Aangezien de breuk tussen Volksunie en Vlaamse Democraten na 20 februari 1965 blijkbaar niet meer te lijmen viel, kwam het er nu voor de ‘oude’ VU op aan in het arrondissement Brussel met een zeer sterke lijst uit te pakken. Vanuit diverse hoeken was gesuggereerd dat partijvoorzitter Van der Elst hier zelf de handschoen zou opnemen. Met die delicate vraag werd hij benaderd in een schrijven van Hugo Schiltz (zie deel 2). Deze toonde zich in zijn brief wel zeer verontwaardigd over suggesties als zou zijn vraag aan Van der Elst “*ingegeven zijn door eigenbelang*”. Integendeel, zo hield hij voet bij stuk, mocht Van der Elst in Brussel naast een mandaat grijpen, dan zou hij zijn eigen zetel in Antwerpen meteen ter beschikking stellen; dat sommigen daaraan twijfelden had hem “*erg gekwetst*”. Schiltz vond het – onder juristen? – blijkbaar wenselijk dat aanbod nogmaals uitdrukkelijk en schriftelijk te herhalen. Mocht de partijleider desondanks “*niet de leiding nemen te Brussel en hiermede de zware psychologische hypotheek wegnemen die deze zo belangrijke verkiezingsstrijd dreigt te remmen*”, dan zou hij geen kandidaat zijn en zelfs zijn mandaat als gemeenteraadslid ter beschikking stellen.¹⁴⁰

— 140 ADVN, AC164 – Archief F. Van der Elst, D8947: Brief H. Schiltz aan F. Van der Elst, 11 maart 1965.

^ De 'jonge belofte' Hugo Schiltz voelde zich "*diep gekwetst*" door het afspringen van de besprekingen met de Vlaamse Demokraten, maar wou de dissidente lijst nadien wel "*verpletteren*". Hij werd na 1965 een van de voorstanders van een meer open en eigentijds Vlaams-nationalisme. [ADV, VFA 10689/3]

In het VU-hoofdbestuur dat op 20 maart bijeenkwam, veranderde Schiltz echter het geweer van schouder. Nadat de Brusselse afgevaardigden hadden aangedrongen op “*een nationale oplossing*” stelde Jorissen voor dat partijvoorzitter Van der Elst de Kamerlijst zou trekken; hij was dan bereid de tweede plaats in te nemen. Van der Elst had evenwel “*vele bezwaren*” tegen dit voorstel. Schiltz wees op “*de noodzaak het schisma in Brussel te verpletteren*” met een zeer sterke lijst. Hij vond dat Jorissen moest rekening houden met “*de wens van de overgrote meerderheid van het hoofdbestuur de lijst in Brussel aan te voeren*” én snel moest beslissen.¹⁴¹

In Brussel – het grootste arrondissement van het land, waar Vlaamse lijsten het echter allesbehalve gemakkelijk hadden – werd inderdaad willens nillens hoog spel gespeeld.¹⁴² In januari 1965 had de Volksunie onmiskenbaar de wind in de zeilen. Een peiling voorspelde dat de partij bij de verkiezingen in mei een twaalfstal zetels zou in de wacht slepen. Vriend én vijand verwachtten inderdaad een doorbraak van ongeveer die omvang, en Jorissen zag met een frontvorming in alle provincies zelfs nog vijf zetels méér in het verschiet.

Maar de heftige ruzies in februari – die gretig in de verf werden gezet door de verzuilde kranten – hadden die hoop aan diggelen geslagen en ook in de VU-rangen voor verwarring en ontmoediging gezorgd. Tot op 13 februari leken twee Kamerzetels in Brussel volstrekt haalbaar, nadien leek vanwege de verdeeldheid zelfs één zetel niet meer zeker. Van der Elst expliciteerde op het partijbestuur niet welke “*vele bezwaren*” hem ervan weerhielden als lijsttrekker op te treden in Brussel, maar die onzekerheid was ongetwijfeld de belangrijkste.

Na de breuk moest men tegenover Deconinck natuurlijk wel een zwaargewicht opvoeren. Dat prominente leden van het hoofdbestuur daarvoor Jorissen naar voren schoven, was enigszins paradoxaal. Enerzijds was hij als notoir voorstander van de frontvorming zeker goed geplaatst om weifelende kiezers toch tot een stem voor de ‘oude’ Volksunie te bewegen, en vermoedelijk waren er in en buiten Brussel ook wel bestuursleden die hem nu graag de kastanjes uit het vuur lieten halen. Anderzijds waren de ‘saneerders’ rond Brauns ook tegen Jorissen bijzonder heftig tekeer gegaan, en was het hoegenaamd niet denkbeeldig dat diens lijsttrekkerschap de ‘saneringslijst’

141 ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 20 maart 1965.

142 Na de ‘Marsen op Brussel’ en de compromissen van Hertoginnedal was in en rond de Brusselse agglomeratie een militant ‘francofonisme’ opgelaaid, dat in de respectieve federaties van de drie traditionele partijen voor toenemende spanningen zorgde. Over de CVP-PSC werd reeds gehandeld n.a.v. het ontslag van Vlaams arrondissementssecretaris R. Bourgeois. Over de situatie in de PSB-BSP: A. Mares, *Communautaire spanningen in een ‘moeilijk’ kiesarrondissement. De wordingsgeschiedenis van de Rode Leeuwen of de Vlaamse BSP-federatie Brussel-Halle-Vilvoorde*, Proefschrift, VUB, 2005-2006. In die omstandigheden hoopten Jorissen c.s. veel weifelende kiezers uit die beide partijen te overhalen tot een stem voor een kartellijst die qua mensen en programma duidelijk breder zou zijn dan de klassieke Volksunie maar zeker niet minder Vlaams.

nieuw leven zou inblazen. Daarentegen zou een kandidatuur van de voorzitter zelf een 'saneringslijst' onmogelijk maken én daarenboven tal van oude en potentiële VU-kiezers weerhouden van een stem voor het Vlaams Front. De verwachting was dat dit toch minstens één zetel veilig zou stellen.

Maar Van der Elst wou duidelijk niet het geringste risico lopen. Inmiddels was namelijk in Brussel nog een 'derde hond' in het kegelspel opgedoken, hoewel die op het VU-hoofdbestuur niet eens ter sprake kwam. Uittredend CVP-Kamerlid Corneel Verbaanderd was - naar algemeen werd aangenomen door toedoen van CVP-PSC-voorzitter en Brusselse sterke man Vanden Boeynants - naar een onverkiesbare plaats gemanoeuvreerd, en had daarop besloten met een eigen lijst op te komen. Hoewel hij uitdrukkelijk beweerde geen 'federalist' te zijn, en ook nooit enige toenadering zocht tot de Volksunie noch tot het Vlaams Front, liet hij door zijn propagandisten wel de mare verspreiden dat zijn 'uitschakeling' het gevolg was van het feit dat hij destijds als een van slechts drie CVP-ers tegen de taalgrenswetten van Hertoginnedal had gestemd. Met dat argument kon hij allicht heel wat stemmen van Vlaamsgezinde en over Hertoginnedal nog altijd verontwaardigde CVP-kiezers in de Brusselse rand wegsnoepen van zowel Volksunie als Vlaams Front. In werkelijkheid was Verbaanderd verwickeld in dubieuze verkavelingsaffaires, en werd hij daarvoor kort vóór de verkiezingen zelfs kortstondig aangehouden. Of dat toen zijn populariteit schaadde dan wel verhoogde, was ongewis. Hij werd in elk geval niet verkozen en later veroordeeld.¹⁴³

In die onzekere omstandigheden was het moeilijk om voor de Senaatslijst een "*waardvolle Vlaamse personaliteit*" te vinden die voldoende electoraal gewicht in de schaal zou kunnen werpen én voor de diverse strekkingen in de partij aanvaardbaar zou zijn. Op het hoofdbestuur twee weken later bleek de zaak nog hoegenaamd niet beslecht, wel integendeel. De kandidatuur van Vanthourhout, (die al vroeg in 1964 had te kennen gegeven dat hij lijsttrekker voor de Senaat wou worden en daarvoor ook intens had gemanoeuvreerd sinds de breuk met de Vlaamse Democraten) viel bij het hoofdbestuur duidelijk niet in goede aarde "*om tactische redenen*", ondanks de formele voordracht door het nieuwe arrondissementsbestuur.¹⁴⁴

143 Tegenstemmende CVP-ers in 1963 waren: Eyskens, Vanden Daele en Verbaanderd; zie ook noot 14. Op 23 mei behaalde Verbaanderd met zijn 'Katholieke Partij' iets meer dan 14 000 stemmen, ver beneden de kiesdeler (ca. 25 000) en zelfs een stuk onder het quorum (ca. 16 600), maar wel dubbel zoveel als het Vlaams Front van Democraten. Vermoedelijk kwam Verbaanderd op het VU-hoofdbestuur niet ter sprake omdat men daar wel wist hoe de vork aan de steel zat.

144 ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 3 april 1965. Het voorbehoud tegen Vanthourhout had duidelijk te maken met zijn alliantie met ex-jezuïet Brauns. Nadat het arrondissementsbestuur hem op 6 april slechts de tweede plaats op de Senaatslijst had gegund, liet hij nog voor de vergadering van het hoofdbestuur op 28 april daar een telegram bezorgen waarin de afdeling 'Gemeentepersoneel' van het VVO (Vlaams Verbond van Overheidspersoneel) beloofde "*drieduizend leden en hun gezinnen aan te schrijven om VU te stemmen indien Vanthourhout kopman Senaat*", in: ADVN, AC164, D8946.

Daarentegen was dat arrondissementsbestuur, nu onder leiding van notoire Deconinck-tegenstanders, hoegenaamd niet enthousiast over de kandidatuur van de volstrekt onbekende Roger Gheyselinck die door partijvoorzitter Van der Elst 'vanuit het niets' naar voren werd geschoven als lijsttrekker voor de Senaat. Men liet dat ook uitdrukkelijk weten aan het hoofdbestuur, en voegde eraan toe dat Jorissen wel als eerste plaatsvervanger op de Kamerlijst mocht fungeren, maar dan wel met de "*kor-date weigering*" om verkozenen hun plaats aan hem te laten afstaan.¹⁴⁵

Op het hoofdbestuur van 28 april werden Van der Elst en Jorissen bekritiseerd door Van Malderen omdat geen van beiden zich bereid had getoond om de handschoen in Brussel op te nemen. Maar uiteindelijk haalde de voorzitter wel zijn slag thuis, en werd met 22 stemmen tegen 6 beslist om de eerste plaats op de Senaatslijst aan te bieden aan Gheyselinck. En zonder dat daarover werd gestemd kreeg Jorissen garanties als opvolger, mocht hij geen mandaat in de wacht slepen in het arrondissement Mechelen of als provinciaal senator in Antwerpen.¹⁴⁶

Terwijl het interne touwtrekken om de fel omstreden Brusselse plaatsen geleidelijk naar zijn einde liep – minder dan één maand voor de verkiezingen – stond de verkiezingscampagne natuurlijk niet stil. De 'broederstrijd' evenmin.

Die kwam ook tot uiting in schijnbaar triviale aspecten. De openbare omroep zou, in het kader van zijn informatieopdracht, de partijen zendtijd verlenen om zich voor te stellen. Als criterium om voor zo'n uitzending in aanmerking te komen, gold dat een partij ofwel reeds in het parlement diende vertegenwoordigd te zijn ofwel in minstens vijf arrondissementen (en dit in minstens twee provincies) lijsten zou neerleggen.

Daarom had het 'Vlaams Front van Demokraten' – zoals de alliantie tussen 'Demokratische Volksunie' en 'Vlaamse Demokraten' nu de kiesstrijd inging – niet alleen in de arrondissementen Brussel en Leuven lijsten ingediend, maar ook in Roeselare-Tielt, Tongeren-Maaseik en Hasselt. Op die laatste drie lijsten stond telkens slechts één kandidaat; ze waren duidelijk alleen bedoeld om aan het formele criterium van de BRT te voldoen, en niet om stemmen af te snoepen van de Volksunie. Indien men dat al had gewenst, had het in Limburg en West-Vlaanderen bepaald niet ontbroken aan misnoegde plaatselijke kandidaten die om een of andere reden niet op

— 145 ADVN, AC164, D8947: Brief arrondissementsbestuur aan HB-VU, 10 april 1965.

146 ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 28 april 1965. Roger Gheyselinck (1906-1971) was al vele jaren goed bevriend met Van der Elst, had als geoloog in Nederland carrière gemaakt bij Shell, en al herhaaldelijk zijn diensten aangeboden aan Van der Elst. Een andere figuur die als mogelijke lijsttrekker zou aangezocht zijn, was Lode Claes, die toen de sprong niet waagde. Zie hierover: N. Moyaert, *Voorgeschiedenis* [...], p. 41, noot 1. En ADVN, AC164, D8933: Ontwerp-bijdrage van D. Deconinck over 'Vlaamse Demokraten' voor de EVB.

de VU-lijst mochten of wilden staan.¹⁴⁷ In een brief aan de voorzitter van de Raad van Beheer van de BRT protesteerde Van der Elst – vruchteloos – tegen het feit dat een partij met “minstens 200 000 kiezers” slechts één uitzending kreeg, “op dezelfde voet als een plaatselijke lijst die tot nu toe niet meer vertegenwoordigt dan de 1300 personen die de voordrachtlijsten ondertekend hebben”. In die brief was echter geen sprake van een verwijt dat het ‘Vlaams Front’ later herhaaldelijk – en ook nog lang na de verkiezingen – vanuit de VU te horen kreeg, als zouden die lijsten precies in de ‘moeilijke’ provincies Limburg en West-Vlaanderen zijn ingediend om de VU daar te verhinderen het provinciale ‘quorum’ te halen.¹⁴⁸

Beide ‘kampen’ wedijverden in die weken met stoere en zegezekere verklaringen. Dat betekende echter niet dat niet-partijgebonden Vlaamsgezinden zich geen zorgen maakten om de weerslag van de verdeeldheid. Die bracht immers het oorspronkelijke opzet in het gedrang: het verhinderen van een tweederdemeerderheid voor de ‘grensdelgrondwet’ in de komende constituanten.

Zo kregen begin april de Volksunie en het Vlaams Front beide een “streng vertrouwelijk” schrijven van niemand minder dan Adiel Debeuckelaere, de voormalige ‘ruwaard’ van de Frontbeweging in de Eerste Wereldoorlog, en in 1965 ondervoorzitter van het IJzerbedevaartcomité.

Die vond de tweestrijd te Brussel “moeilijk te begrijpen ... nu voor Vlaanderen zoveel op het spel staat en de sukseskansen zo groot zijn”. Van verschillende kanten werd erop aangedrongen dat hij zou “trachten een verzoening tot stand te brengen”; maar het had geen zin, zo oordeelde hij, die “zware en kiese opdracht” aan te vatten indien beide betrokken partijen “niet bereid zijn deze poging te onderzoeken en een minnelijke regeling te aanvaarden”. Hij beklemtoonde – geheel in de geest van de ‘godsvrede’-gedachte die tientallen jaren voordien eerst de Frontbeweging en nadien de jonge Frontpartij had bezielde – dat “Vlaanderen eerst zijn bestaan verkrijgen” moest alvorens “over de mogelijke uitbouw van het nog niet bestaande Vlaanderen te twisten”. Hij kon dan ook niet accepteren dat “omwille van enkele personen” – hoe verdienstelijk ook – geen einde aan de broedertwist kon worden gesteld.

Een beslissing of men al dan niet – en beiderzijds – bereid was zijn bemiddeling te aanvaarden, was hoogdringend, en dus verwachtte hij “per kerende post” een antwoord.

---

147 Over het opzet: (telefonisch) interview van auteur met Roger Bourgeois, 25 april 2020. Over de mogelijkheden in Roeselare: privé-archief H. Cuypers: Interview met Jan Olsen door Henk Cuypers, Oostende, zomer 1994. Over spanningen in Limburg: diverse verslagen HB-VU in 1964 en 1965.

148 ADVN, AC164, D8987/3: Brief Van der Elst aan de Voorzitter van de Raad van Beheer van de BRT, 3 mei 1965. Over quorum en apparentering, zie: W. Dewachter, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*, Antwerpen, 1967, pp. 353-369. Voor cijfers i.v.m. de drie ‘spooklijsten’, cf infra.

Maar een antwoord was er ook een week later nog niet, en Debeuckelaere leidde daar uit af *“dat een poging tot verzoening niet de minste kans van slagen”* had, zodat hij *“natuurlijk deze taak niet verder”* zette.¹⁴⁹

Eerder al had een andere bekende naam stappen ondernomen. De Nederlandse filoloog P.C. Paardekoper, die bij Vlaamsgezinden bijzonder populair was geworden nadat voordrachten van hem door de Belgische overheid waren verboden en desnoods met rijkswachtoptreden verhinderd, had van zijn sympathie voor de Volksunie – én voor een tactisch bondgenootschap – nooit een geheim gemaakt. Kort na de breuk publiceerde hij in *De Nieuwe* zijn *Afscheid van Vlaanderen*, waarin hij verklaarde dat het niet helen van de breuk hem *“onvergefelijk”* voorkwam en zijn activiteit ten voordele van Vlaanderen zou verlammen.¹⁵⁰ Hij voerde informele afzonderlijke gesprekken met onder meer Schiltz en Roosens, maar die leverden niets op. Paardekoper was vooral getroffen door het wederzijdse wantrouwen en *“een onwerkelijke drang naar zuiverheid bij de Vlaamse Democraten”*.¹⁵¹

Eerder hadden ook al andere figuren met enig gewicht in de Vlaamse randgemeenten, weliswaar *“niet als afgezanten van de VU maar in persoonlijke naam”*, bij de Vlaamse Democraten gepolst of de breuk nog kon worden gelijmd, maar dat gesprek bleef zonder gevolg.¹⁵²

Toenmalig provinciaal VU-voorzitter voor Brabant Anciaux verklaarde later dat men hoe dan ook niet meer zou teruggekomen zijn op het ‘ultieme’ voorstel dat de partijleiding op 13 februari had openbaar gemaakt: *“voor ons kon daar geen sprake meer van zijn”*.¹⁵³

---

149 ADVN, AC164, D8947: Brief Adiel Debeuckelaere aan Van der Elst en identiek aan Roosens, 8 april 1965; ADVN, AC164, D8987: Brief aan Van der Elst, 16 april 1965. Opmerkelijk: in zijn aanbod nam Debeuckelaere impliciet de VU-stelling contra Verrept over.

150 *De Nieuwe*, 26 februari 1965. Op dat stuk kreeg Paardekoper ettelijke reacties, onder meer persoonlijke brieven van Leo Wouters en Frans Baert (allebei in: Letterenhuis, Antwerpen, P109/B2) die beiden de verwijten van Van der Elst herhaalden en uitdrukkelijk Verrept met de vinger wezen.

151 Letterenhuis, Antwerpen, P109/B1: Brief Piet Paardekoper aan Jan Olsen, 14 maart 1965. In opeenvolgende brieven aan Olsen nam Paardekoper steeds duidelijker en ongenueanceerder de versie over van de VU-partijleiding.

152 Interview van auteur met Roger Bourgeois, Oosterzele, 19 maart 2019, waarin deze met name verwees naar een gesprek op 5 maart 1965 met Edward Brieven en Noël Beke, beiden uit Sint-Genesius-Rode, en actief in Vlaamse kringen in de Rand.

153 Interview van auteur met Vic Anciaux, Brussel, 4 juni 2019. Anciaux gaf ongetwijfeld de heersende opinie aan de VU-top weer, maar had destijds zelf ook weinig reden om zich verzoeningsgezind op te stellen tegenover Deconinck nadat deze (bij zijn brief van 19 februari aan de hoofdbestuursleden) een ‘aanvulling’ had toegevoegd met een erg venijnige persoonlijke aanval op Anciaux (ADVN, AC164, D8946/4).

^ Toenmalig provinciaal VU-voorzitter Vic Anciaux moest in het arrondissement Brussel de kastanjes uit het vuur halen nadat partijvoorzitter Van der Elst en partijsecretaris Jorissen dat hadden geweigerd. [ADV N, VFA 10667/15]

Indien 'waardevolle personaliteiten' al geen hooguit tijdelijke en pragmatische verzoening konden bewerkstelligen, dan konden meer bescheiden initiatieven of brieven van vertwijfelde sympathisanten – ook van de Vlaamse Democraten – dat evenmin. Bovendien mocht zeker niet uit het oog worden verloren dat de mislukking van de frontvorming onrechtstreeks ook een fatale slag dreigde te worden voor de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging. Dat enkele van haar meest dynamische en talentvolle kopstukken hadden geopteerd voor partijpolitiek – in verschillende richtingen en met zeer verschillend succes – deed twijfels rijzen aan haar niet-partijgebonden karakter, en tastte daarmee haar slagkracht aan. Daarom zou vooral in de weken voor de verkiezingen de VVB in opeenvolgende moties en pamfletten haar partijpolitieke neutraliteit beklemtonen, en lieten ook Davidsfonds, Willemsfonds en Vermeylenfonds (voor het eerst sinds lang) in een gezamenlijke motie van zich horen.¹⁵⁴

Bij vele oude en nieuwe Vlaamsgezinden in en buiten het arrondissement Brussel domineerde inmiddels grote en vaak demotiverende teleurstelling; bij de twee concurrerende federalistische partijen overheerste echter de strijdlust.

Over de mobilisatiekracht van enerzijds de Volksunie en anderzijds het Vlaams Front deden tegenstrijdige berichten en geruchten de ronde en over hun respectieve kansen op succes al evenzeer. Blijkbaar was men in de christendemocratische zuil meer beducht voor de Vlaams-democratische nieuwkomers dan voor de Volksunie, die nu immers weer makkelijk als rechts en rancuneus kon worden afgeschilderd. Dat bleek bijvoorbeeld uit reacties die Roger Bourgeois kreeg van mensen die hem in stilte steunden maar daar niet openlijk konden of durfden voor uitkomen. Het bleek vooral uit het feit dat vanuit het Algemeen Christelijk Werknemersverbond (ACW) op de Vlaams Front-lijsttrekker voor Leuven, Norbert Fannes, zo een sterke druk werd uitgeoefend dat die zich genoodzaakt zag enkele weken vóór de verkiezingen zijn kandidatuur in te trekken.¹⁵⁵ Dat was voor het Vlaams Front niet alleen een organisatorische opdoffer (die nog kon worden opgevangen door Roosens de Leuvense lijst te laten trekken) maar vooral electoraal, omdat zo'n signaal 'van boven' voor vele twijfelende Vlaamse christendemocraten het loyaleitsconflict op de spits dreef.

De Volksunie kon daarentegen rekenen op enkele kandidaten die aanvankelijk voor de frontvorming waren gewonnen maar na de breuk "*resoluut opteelden voor de VU*"

— 154 De Algemene Raad van de VVB had in 1964 reeds herhaaldelijk (in april en juli) zijn "volstrekte onafhankelijkheid tegenover elke partijpolitiek" bevestigd, en voorzitter Daels liet op 10 april 1965 een pamflet verspreiden waarin juist nu de noodzaak van een niet-partijgebonden werking werd bepleit. Resp.: ADVN, AC4 – archief VVB, D1835 en 1836; en privé-archief H. Cuypers; zie ook noot 46. De verklaring van de drie fondsen (op 3 april 1965) was – begrijpelijkerwijze, na de problemen in 1963 – betrekkelijk gematigd; zij riep de Vlaamse parlementsleden op tot waakzaamheid bij de herziening van de Grondwet; ADVN, AC164, D8949.

155 Privé-archief H. Cuypers: Rondschriften 'Vlaams Front', 28 april 1965. Norbert Fannes was een gezaghebbend kaderlid in de Landelijke Bedienden Centrale (LBC).

en met wie in de propaganda uiteraard werd uitgepakt.¹⁵⁶ Ook voor wie nauw bij de zaak was betrokken bleef het uiteindelijke resultaat een dubbeltje op zijn kant, hoewel naarmate de verkiezingen naderden de wind draaide ten gunste van de Volksunie.

De uitslagen op 23 mei 1965 lieten niets aan duidelijkheid te wensen over: een algemeen verwacht succes voor de Volksunie, een flop zonder weerga voor het 'Vlaams Front van Demokraten'. Globaal veroverde de Volksunie voor de Kamer 346 860 stemmen (tegenover 182 407 in 1961) en sprong ze van vijf naar twaalf zetels. Voor de Senaat kreeg de VU 338 770 stemmen, goed voor 4 rechtstreeks verkozen senatoren en één provinciale (Jorissen, in Antwerpen).

Meer bepaald in het arrondissement Brussel behaalde de Volksunie 29 979 stemmen voor de Kamer, het Vlaams Front 6 553, respectievelijk 3,6 en 0,79 procent van de geldig uitgebrachte stemmen. Voor de Senaat kreeg de VU hier 29 548 stemmen, het Vlaams Front 6 802. Anciaux was verkozen, Gheyselinck niet, en Deconinck was zijn zetel kwijt.¹⁵⁷

In het arrondissement Leuven behaalde de VU 12 681 stemmen voor de Kamer, het Vlaams Front 1056, respectievelijk 5,98 en 0,50 %. Voor de Senaat kreeg de VU 11 121 stemmen, het Vlaams Front 854. De rooms-rode regeringscoalitie verloor haar tweederdemeerderheid, maar dat was vooral toe te schrijven aan het onverwachte succes van de gemoderniseerde, gedeconfessionaliseerde en zeer Belgicistische liberale partij...

Een zo catastrofale uitslag had niemand bij het Vlaams Front verwacht. Toen de belangrijkste figuren van de Vlaamse Demokraten en de 'Demokratische Volksunie' samen de verkiezingsuitsending volgden op het geïmproviseerde 'hoofdkwartier', konden zij hun oren nauwelijks geloven. Deconinck zat daar *"roerloos, zwiingend, als versteend, als een dode"*, aldus een aanwezige.¹⁵⁸ Alleen Roosens veroorloofde zich een cynisch grapje, toen Louis De Lentdecker en enkele collega's-journalisten het gezelschap opzochten: *"Komen jullie onze wonden helpen likken?"*¹⁵⁹

---

¹⁵⁶ Privé-archief H. Cuypers: Verkiezingspamflet van Roger De Geeter, s.d. De Geeter werd (later in 1965) arrondissementsvoorzitter. Wij, 16 november 1974.

¹⁵⁷ Voor verkiezingsuitslagen: Parlementsverkiezingen: uitslagen der verkiezingen van 23 mei 1965: volledige vernieuwing van Kamer en Senaat, Brussel, 1965. Zeker in die jaren was het nog typisch dat de VU voor de Senaat minder stemmen behaalde dan voor de Kamer, doorgaans op grond van overwegingen i.v.m. een 'nuttige stem'. Daarentegen behaalde de lijst van het 'Vlaams Front' voor de Senaat duidelijk méér stemmen dan voor de Kamer ... wellicht omdat VU-kandidaat Gheyselinck inderdaad – in tegenstelling tot Verrept – een volstrekt onbekende figuur was (zie ook noot 146).

¹⁵⁸ Interview van auteur met Willem Stiers, Haacht, 20 juli 2018.

¹⁵⁹ Interview van auteur met Roger Bourgeois, Oosterzele, 19 maart 2019.

Waar in de weken na de breuk nog her en der de hoop werd uitgesproken dat men na de verkiezingen opnieuw aan tafel zou gaan zitten, was die hoop in de loop van de bitse verkiezingsstrijd dag na dag geslonken. Door de resultaten werd ze finaal de grond ingeboord.

Alleen vanwege de aantijgingen met betrekking tot het quorum in de provincies West-Vlaanderen en Limburg verdienen ook de resultaten in Roeselare-Tielt, Hasselt en Tongeren-Maaseik enige aandacht. De eenpersoonslijsten van het Vlaams Front van Demokraten kregen voor de Kamer in die arrondissementen respectievelijk 114, 105 en 155 stemmen. De Volksunie daarentegen behaalde in Roeselare-Tielt 20 927 stemmen. Dat was ruimschoots meer dan het quorum van 16 030 stemmen, vereist om in aanmerking te komen voor provinciale apparentering. In Hasselt kreeg de VU 11 761 stemmen, fors beneden het quorum, dat hier 14 683 bedroeg. In Tongeren-Maaseik was het verschil kleiner: de VU behaalde daar 12 692 stemmen, 896 te weinig voor het quorum van 13 588. Een eenvoudige optelsom zou dus ook hier geen ander resultaat hebben opgeleverd.¹⁶⁰

Maar uiteraard bleef de 'wat als'-vraag door de geesten spoken. Indien er in Brussel niet de wekenlange en door de verzuilde kranten breed uitgesmeerde ruzies waren geweest, en tenminste daar een schijn van frontvorming was tot stand gekomen, had wellicht ook in Limburg een andere dynamiek gespeeld. Nu bleef alleen die provincie zonder VU-zetel achter.

De electorale gevolgen van de 'broedertwist' vallen echter niet zomaar mathematisch te becijferen. Deconinck deed dat later wel voor het kanton waar hij bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1964 zijn triomf had gevierd. Het kieskanton Brussel viel immers samen met de gemeente Brussel, en hier konden de resultaten dus perfect vergeleken worden. Bij de gemeenteraadsverkiezingen had Deconincks lijst 'Brusselse Belangen' 4 645 stemmen gehaald. Nu behaalden voor de Kamer de Volksunie (met 2 158) en het Vlaams Front van Demokraten (met 833) samen niet eens zoveel stemmen.¹⁶¹

Het was dan ook niet verwonderlijk dat het onfortuinlijke 'Vlaams Front van Demokraten' vrij snel na de nederlaag uiteen viel. Op 17 juni werd nog een gemeenschappelijke vergadering belegd om eens grondig van gedachten te wisselen en "te zien wat de mogelijkheden zijn". Die gedachtewisseling liet blijkbaar weinig of geen illusies overleven. Op 21 juni besloot het uitgebreid bestuur van het Vlaams Front "na grondig beraad en in gemeenschappelijk overleg de verkiezingskoalitie tussen de

—— 160 Verkiezingsresultaten: cf noot 156. M.b.t. de 'quorum-kwestie' in Limburg spreken de simpele cijfers de aantijgingen vanuit de VU tegen; dat zonder de 'broederstrijd' het quorum in Tongeren-Maaseik vermoedelijk wél zou zijn bereikt, mag worden verondersteld.

161 ADVN, AC619 – archief D. Deconinck, nog onverwerkt: Cijfers aangehaald door D. Deconinck in zijn eerste (niet gepubliceerde) versie van het lemma 'Vlaamse Demokraten' in EVB, p. 188o.

Demokratische Volksunie en de Vlaamse Demokraten op te heffen. Elke groep zal dus zijn eigen weg gaan".¹⁶²

En op 30 juni besloot de Raad van de Vlaamse Demokraten een nieuwe partij op te richten. "Het konsekwent doorzetten van de demokratische Vlaamse gedachte, die de wijziging van de staatsstructuur bindt aan ingrijpende sociaal-ekonomische hervormingen vereist een zelfstandige politieke formatie", zo heette het.¹⁶³ Die formatie kreeg wel de steun van enkele schaarse progressieve VU-kernen buiten Brabant – die meteen na de breuk met Deconinck ook uit de partij waren gezet – maar kon nooit doorbreken. Na een doodgeboren poging om via een 'Demokratisch Aktiekomitee' een nieuwe, uitgesproken progressieve Mars op Brussel te organiseren, verdwenen de Vlaamse Demokraten via fusies met andere marginaal-linkse groeperingen voorgoed in 1969.¹⁶⁴

Sommige medestanders van Deconinck keerden na verloop van tijd terug naar de Volksunie. Hijzelf zocht met een aantal anderen na de zomer 1965 toenadering tot de kleine militante groep 'Vlaams Verweer', die echter eind 1966 al in feite verdween.¹⁶⁵ Hij bleef wel een actief Brussels gemeenteraadslid tot in 1970. Wat overbleef van het 'Vlaams Front van Demokraten' waren vooral schulden, waarover nog een tijdlang beschaafd werd gebakkeleid.

7. MOTIEVEN

Het bovenstaande feitenrelaas is behoorlijk omvattend; maar het geeft slechts het aantoonbare aspect weer van de mislukte kartelvorming. Dankzij verslagen van vergaderingen, uitspraken en commentaren in de media, en – helaas veel te schaarse – beschikbare 'mémoires' konden ook al broksgewijs argumenten en motiveringen met het feitenrelaas worden verweven. Doch met het oog op een kritische evaluatie van de hele episode loont het de moeite de uiteenlopende politieke en persoonlijke motiveringen in herinnering te brengen.

Het oorspronkelijke en primordiale motief voor het streven naar een samengaan tussen Volksunie en krachten uit de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging was zeker duidelijk: het kwam er op aan de op stapel staande 'grendelgrondwet' te verhinderen en

— 162 Privé-archief H. Cuypers: Rondschrijven Vlaams Front, 22 juni 1965.

163 ADVN, AC214 – archief R. Bourgeois, D16787: Communiqué Vlaamse Demokraten, 30 juni 1965.

164 Over de evolutie van de Vlaamse Demokraten vanaf juni 1965, zie ook summier: H. Cuypers & Ba. De Wever, *Vlaamse Democraten*, in: NEVB [...], pp. 3446-3447.

165 De groep 'Vlaams Verweer' komt summier ter sprake in: F. Denys, *Essche, Staf van*, in: NEVB [...], p. 1084. In oktober 1966 werd S. Van Essche, stichter van Vlaams Verweer én gelauwerd verzetsman, samen met enkele anderen veroordeeld voor een 'poging tot aanslag' op de Brusselse Congresskolom in wat feitelijk een politiek proces was. Deconinck trad hierin op als verdediger. Van Essche sloot later aan bij de Volksunie.

de roep om federalisme sterker te laten weerklinken. Door een sterke groep federalisten naar het parlement te sturen hoopte men ook de druk te verhogen op de Vlaamse vleugels van CVP-PSC en PSB-BSP, en aldus te voorkomen dat het grondwetsvoorstel van die beide partijen een 2/3-meerderheid achter zich zou krijgen.

Dat naast die gemeenschappelijke bekommernis aan beide zijden ook divergerende eigen bekommernissen – én niet te onderschatten gevoeligheden – bestonden was eigenlijk niet meer dan normaal. Indien naast de doelstelling op korte termijn ook de lange-termijnvisie en de daarbij horende strategie volkomen gelijklopend waren geweest aan beide zijden, was een kartel niet nodig en had een simpele aansluiting bij de reeds bestaande partij volstaan. Nu werd de decisieve vraag echter of de gemeenschappelijke en vooral electorale bekommernis zwaarder zou doorwegen dan ideologisch uiteenlopende maatschappijopvattingen, meningsverschillen inzake strategie, of tegenstellingen die op weinig meer dan ressentiment berustten.

VOLKSUNIE

De Volksunie mocht dan al pretenderen 'anders dan de andere partijen' te zijn, zij werd uiteraard ook gekenmerkt door twee fundamentele mechanismen die (naast persoonlijke ambities of frustraties) eigen zijn aan alle partijen: het streven om te groeien en zodoende meer gewicht in de politieke schaal te werpen, naast – of potentieel zelfs in strijd met – de terughoudendheid om toegevingen te doen op het vlak van principes waarin de partij haar eigenheid situeert. Dat spanningsveld zorgde destijds ook in andere partijen voor scherpe interne conflicten¹⁶⁶; in 1964-1965 speelde het een beslissende rol in de mislukking van een werkelijk brede frontvorming rond de Volksunie.

De partij was er uiteraard op gebrand de massale heropleving van het Vlaams bewustzijn (onder meer tot uiting gekomen in de betogingen in Brussel en Antwerpen) én de daarmee samenhangende brede verontwaardiging over 'Hertoginnedal' en (geplande) 'grendelgrondwet' electoraal te verzilveren in zetelwinst. Concreet werd in 1965 de normale ambitie om electoraal te groeien nog versterkt door de hierboven geschetste bekommernis om bij de verkiezingen de tweederdemeerderheid van de rooms-rode regeringscoalitie maximaal aan te vreten. Algemeen secretaris Jorissen was vast niet de enige die ervan droomde de Volksunie tot derde grootste partij in Vlaanderen te maken, wat in het toenmalige partijenlandschap niet eens méér betekende dan: groter dan de liberale partij. Door de bekommernis om een 'grendelgrondwet' te verhinderen werd die ambitie alleen maar versterkt. De VU hoopte bovendien dat een

—— 166 Een boeiende illustratie in juist dezelfde periode is de machtsstrijd tussen de partijtop van de PSB-BSP en de hoofdzakelijk Waalse en doorgaans ook meer linkse regionalisten, met name dezen actief in de Mouvement Populaire Wallon (MPW). Die mondde ten slotte uit in het 'congres van de onverenigbaarheid' op 12 en 13 december 1964. Hierover onder meer: F. Joris, *Les Wallons [...]*, p. 139. Een van de 'ergste' verwijten van de VU aan het adres van de Vlaamse Democraten luidde dat zij de Vlaamse beweging op de golfengte van de MPW wilden brengen.

electorale 'aardverschuiving' in haar voordeel dan zou resulteren in een splitsing in de toen nog unitaire 'traditionele' partijen, of minstens in de CVP-PSC. Uiteindelijk culmineerde dat in Jorissens betoog: als de frontvorming ons (boven de winst die toch al werd voorspeld door peilingen) nog enkele zetels extra oplevert, dan kunnen wij die toch beter aan die nieuwkomers gunnen dan aan de traditionele partijen.¹⁶⁷

Deze partijpolitieke ambitie en electorale tactiek werden door tegenstanders van de frontvorming - herhaaldelijk, maar zelden openlijk - afgedaan als louter 'electoralisme' van een man die tot elke prijs een mandaat in de wacht wou slepen. Die interpretatie was niet bepaald *gentlemanlike* (altijd al een schaars verschijnsel in de politiek) maar illustreert daardoor juist erg duidelijk hoe bitter het verzet was. Dat verzet gold immers niet zozeer een 'verruiming' met bekende en gezagvolle personen maar was vooral gericht tegen een mogelijke verbreding van de ideologische grondslagen van de partij. Het *aggiornamento* van met name de sociaaleconomische standpunten door het partijcongres te Mechelen, in december 1963, werd door een behoorlijk deel van de toenmalige VU-leiding gewantrouwd als een bedenkelijke ruk naar 'extreem-links'. Maar congresresoluties konden worden genegeerd; een fel gevreesde 'doctrinaire' evolutie in de parlementsfracties laten doorstromen was daarentegen een heel andere zaak.

Met betrekking tot de eigen motivering(en) in de Volksunie had ondervoorzitter Wouters dus eigenlijk gelijk wanneer hij (in het hoofdbestuur van januari 1965) onomwonden stelde dat de problemen rond de kartelvorming te herleiden waren tot een fundamenteel meningsverschil "*in de top van de partij*".¹⁶⁸ Op aard en achtergronden daarvan werd reeds gezinspeeld in de eerste aflevering, en wordt nader ingegaan in het slothoofdstuk.

Hier dient alleszins nog aandacht besteed aan de positie en de rol van de partijvoorzitter. Natuurlijk hield het geen steek te beweren dat de VU achter de schermen nog steeds werd geleid door voormalig VNV-leider Hendrik Elias, zoals in 1963 was beweerd door een verongelijkte Herman Lecompte nadat die uit de partij was gesloten.¹⁶⁹ Maar VU-voorzitter Van der Elst werd wel zeer sterk beïnvloed door Elias' ideeën en heeft dat trouwens nooit ontkend. Nu was volgens Elias (voor én na de wereldoorlog) een afzonderlijke Vlaams-nationalistische partij - tegenover de drie traditionele 'Belgische' partijen - voor het verwerven van Vlaams 'zelfbestuur' onontbeerlijk. Dat standpunt had ongetwijfeld zwaar doorgewogen in de gesprekken die in 1948-'49 én in 1958 met de CVP waren gevoerd. Het werd ook in 1964-'65 heel uitdrukkelijk verdedigd

— 167 ADVN, AC164, D8947: Bedenkingen rond de Vlaamse Frontvorming (Wim Jorissen), 8 december 1964.

168 ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 9 januari 1965.

169 Privé-archief H. Cuypers: Brief Herman Lecompte aan HB-VU, 6 mei 1963 (eigenlijk 10 april aan W. Jorissen). Op de verregaande invloed van Elias op de VU-leiding trok ook Grammens (in zijn typische nauwelijks verhullende stijl) de aandacht in *De Linie*, 11 januari 1963.

door Wouters en – behoedzamer maar niet minder hardnekkig – door Van der Elst. Zij wilden te allen prijze beletten dat de Volksunie zou groeien in een richting die zou afwijken van de vooroorlogse kijk op een ‘zuivere’ Vlaams-nationalistische partij. Het doorwerken van het verleden in de toenmalige VU-leiding werd overigens nog op een heel andere manier geïllustreerd door het feit dat in discussies over strategie en tactiek in het VU-hoofdbestuur regelmatig werd verwezen naar ontwikkelingen in het vooroorlogse VNV.¹⁷⁰

Anderzijds dient ook erkend dat de positie van de partijvoorzitter – zoals ook in andere partijen – niet altijd benijdenswaardig was. In de VU was ze dat des te minder omdat niet kon geput worden uit overheids- en semi-overheidsmiddelen en -functies om de wrijvingen tussen uiteenlopende tendensen én persoonlijke ambities te pacificeren. Bovendien was de eenvoudig lijkende opdracht *“de boel bij elkaar houden”* (zoals die enige jaren later beroemd zou gemaakt worden door de Nederlandse sociaaldemocraat Joop den Uyl) in de VU vaak een delicate oefening precies vanwege de weinig ‘rekkelijke’ houding van een groot deel van basis en kaders.

Niet zonder reden was Van der Elst dan ook veel meer beducht voor een rechtse ‘saneringslijst’ dan voor concurrentie langs links.¹⁷¹ Tegenover een potentiële – doch moeilijk in te schatten – electorale winst bij een ‘opening naar links’ (hoe relatief ook...) stond de zekerheid van fors stemmenverlies in geval van een rechtse dissidentie. Daarnaast bestond allicht ook de vrees dat een meer progressieve opstelling ook een verschuiving zou (kunnen) teweeg brengen in de achterban en aldus gaandeweg de nationalistische ‘zuiverheid’ van de partij à la Elias aantasten.

VLAAMSE DEMOKRATEN

Ook voor de Vlaamse Demokraten was het verhinderen van een ‘grendelgrondwet’ en het versterken van federalistische fracties in het parlement de allereerste motivering. Daarnaast zagen zij echter uitdrukkelijk het probleem van Vlaamse politieke machtsverwerving ook in nauwe samenhang met diepgaande sociaaleconomische structuurhervormingen. Die meer omvattende kijk op de Vlaamse emancipatie was al tot uiting gekomen – én omstreden – in de voorbereiding van de betoging te Antwerpen in november 1963, en had zich ten dele ook doorgezet in het VU-congres een maand later. Sommige sociaaleconomische eisen (‘Taalmuur = geldmuur’, ‘Werk in eigen streek’, ‘Vervlaamsing’ (sic) van het bedrijfsleven’) waren toen niet eens nieuw; andere (‘Medezeggenschap in de onderneming’, ‘Kontrolle op de holdings’) gingen al verder,

— 170 ADVN, AC164, D8933: Voorbeelden in de verslagen HB-VU, 1 juni 1963 en 14 maart 1964.

171 Van der Elst erkende expliciet dat hij veel meer bevreesd was voor een *“dissidentie op de rechterkant”* in: interview met F. Van der Elst door Henk Cuypers, Brussel, 8 november 1994; over het halsstarrige verzet van Wouters tegen enig akkoord met de VD: interview met V. Anciaux door H. Cuypers, Brussel, 3 maart 1994; beide in privé-archief H. Cuypers. Zie ook ADVN, AC164, D8947: De ‘brandbrief’ van Mik Babylon aan Van der Elst, 28 november 1964.

en in elk geval ver genoeg om enkele 'strijd- en cultuurverenigingen' (of althans hun voorzitters ...) in het harnas te jagen. Hoewel. Uitvallen tegen 'het franskiljonse grootkapitaal' behoorden toen nog tot het slogan-arsenaal van de traditionele Vlaamse beweging, en kruidden menige redevoering; ze waren destijds ook concreter te illustreren dan een abstracte eis als 'antikapitalistische structuurhervormingen'.¹⁷²

In die zin was het niet verrassend vast te stellen hoe een terminologische aanpassing soms een verfoeid begrip wél aanvaardbaar kon maken: in de aanloop naar het congres in Mechelen (1963) bv. kantte ondervoorzitter Wouters zich tegen "*kontrole op de holdings*" maar vond wel dat die "*in dienst van de Vlaamse gemeenschap*" moesten worden gebracht.¹⁷³ Ook resoluties waarin bv. overheidscontrole op de energiesector en op de "*volksvreemde financiële groepen*" werd geëist, sloten in feite nauw aan bij die radicale retoriek... al moesten (onder meer) Jorissen en Slosse later wel erkennen dat weinig of geen werk werd gemaakt van het propageren van de sociaaleconomische resoluties.

Hoe dan ook was het 'Manifest' waarmee de Vlaamse Demokraten in oktober 1964 uitpakten zelfs beduidend gematigder geformuleerd dan wat toen door radicale minderheden in de sociaal- en in de christendemocratie werd geponeerd, en zeker niet radicaler dan de jongste VU-resoluties. De Vlaamse Demokraten konden die dus zonder veel problemen onderschrijven, en deden dat ook in de tweede 'golf' van hun besprekingen met de VU.

Naarmate die besprekingen vorderden, werden de Vlaamse Demokraten én Deconinck vanuit conservatieve hoek echter steeds vaker als de baarlijkste duivel afgeschilderd. Zij zouden de VU programmatisch op de lijn van de Waalse MPW willen brengen, die zelf al – o gruwel – door communisten was genoyauteerd. Wat destijds door tegenstanders van de brede frontvorming werd gezegd, geschreven en ronduit gelogen, klinkt anno 2021 veeleer lachwekkend; maar bij een groot deel van de VU-achterban, waar de oostfront-propaganda blijkbaar naadloos was overgeleden in die van de Koude Oorlog, gingen dergelijke verdachtmakingen erin als zoete koek.¹⁷⁴

—— 172 Zelfs een 'autoriteit' als Rudi van der Paal (wiens vita toch wel duidelijk maakte dat het om niet méér dan retoriek ging) verkondigde in een rede voor de Antwerpse provinciale kaderdag op 29 augustus 1964 nog dat de grondslag van de Volksunie moest zijn (in die volgorde): "*federalistisch, groot-Nederlands, anti-kapitalistisch, personalistisch*" (tekst: privé-archief H. Cuypers). Maar voor de voorzitters van ANZ (Portier) en VTB-VAB (Van Overstraeten sr.) was zelfs die retoriek er in de aanloop naar de VABT-betoging in Antwerpen (1963) al teveel aan.

173 Aldus Leo Wouters in ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 16 november 1963. Er schuilt enige ironie in het feit dat Wouters toen precies dezelfde woorden gebruikte als het 'verdachte' VABT in zijn persverklaring, een maand eerder, om de 'betekenis' van de slogan 'Economische democratie' te verduidelijken (ADVN, AC528 – archief ANZ, D13603).

174 Zo werd Deconinck ervan 'beschuldigd' dat hij in 1962 (dus als VU-parlementslid) de begrafenis had bijgewoond van André Renard, links syndicalist en stichter van de MPW (herhaaldelijk in nota's van Van der Elst). Over Roosens werd (o.m. door F. Van der Elst en K. Dillen in diverse

Het grote wantrouwen van vele leidende VU-ers tegenover een bredere en meer progressieve kijk op de Vlaamse emancipatie was allicht vooral ideologisch geïnspireerd; maar het had ook een onmiskenbare praktische kant. Zoals bleek uit het verloop van de 'besprekingen', was het waarschijnlijk evenzeer een andere eis van de potentiële kartelpartners die de VU-leiding schichtig maakte.

De Vlaamse Demokraten stonden er immers op (indien verkozen...) hun specifieke ideeën vrij te kunnen verkondigen in en buiten het parlement. Ook al zouden zij dat doen als leden van eenzelfde fractie, met respect voor de andere opinies, en zonder die aan te vallen, dan nog vond de VU-leiding die vraag om "een zekere zelfstandigheid" ook al in het voorjaar van 1964 "onaanvaardbaar", al ging ze toen ook nog uit van iemand als Coppieters. In die weigering school overigens enige historische ironie, aangezien voorlopers van de VU in 1949 zelf het slachtoffer werden van een gelijkaardige weigering.¹⁷⁵

Die terughoudendheid om enige autonomie toe te kennen, vertoonde bovendien – zeker in de winter 1964-'65 – een merkwaardige paradox. Enerzijds werd van VU-zijde (in het voorjaar niet expliciet, maar wel vanaf oktober 1964) herhaaldelijk schamper gedaan over het feit dat 'de heren' Roosens, Verrept, en Bourgeois slechts zichzelf vertegenwoordigden maar als driemanschap wel hoge eisen stelden. Anderzijds werd toen en ook later telkens – als één rechtvaardigingsgrond voor het afspringen van de toenadering – aangevoerd dat "die mannen de partij wilden overnemen".¹⁷⁶ Waarom zou een partij – die al tien jaar bestond, op dat ogenblik vijf volksvertegenwoordigers en twee senatoren had én een realistische verwachting om dat aantal te verdubbelen – bang moeten zijn voor drie individuen?

Paradox of reële tegenstelling? Was de angst werkelijk zo groot, of was het een achteraf verspreide verklaring *pour les besoins de la cause*? Was de eigen overtuiging zo weinig stevig geworteld dat ze niet bestand was tegen diepgaande discussies? Waren sommige HB-leden wellicht slachtoffer van hun eigen overdrijvingen, en daarom onnodig bang voor de door hen gediaboliseerde 'marxisten'? Of vreesden zij dat het 'overnemen van de partij' zo gemakkelijk zou verlopen juist omdat het de Volksunie

---

interviews) gezegd dat hij een gevaarlijke marxist was, "die lange tijd in Cuba had gewoond", terwijl hij dat land pas eind 1966 voor het eerst bezocht. En wie zich, zoals Verrept, tegen de apartheid in Zuid-Afrika keerde, kon (wellicht zonder het zelf te vermoeden) ook alleen maar een agent van de communisten zijn. Van Bourgeois kon men daarentegen moeilijk beweren dat hij een communist zou zijn, aangezien hij recent uit de CVP was gestapt; maar die was dan weer precies daarom 'onbetrouwbaar'.

¹⁷⁵ M.b.t. 'voorlopers': gesprekken tussen CVP-ers en 'vooroorlogse' Vlaams-nationalisten, in 1948-'49, zie deel. 1 met noot 42.

¹⁷⁶ Interview van auteur met Vic Anciaux, Brussel, 4 juni 2019. En privé-archief H. Cuypers: Interview met Toon Van Overstraeten door Henk Cuypers, Brussel, voorjaar 1994.

toen nog ontbrak aan een voldoende omvattende en samenhangende onderliggende maatschappijvisie, terwijl de 'nieuwkomers' die wél leken mee te brengen?

Bovenstaande vragen hebben zeker te maken met de positieve én negatieve motiveringen die het verloop van een eventuele kartelvorming beïnvloedden; zij verwijzen tevens naar de oorzaken van de finale mislukking.

Samenvattend kan inderdaad worden gesteld dat de gemeenschappelijke positieve motivatie (de grendelgrondwet vermijden en het federalisme naderbij brengen) bij de VU logisch samenhang met de hoop op een spectaculaire electorale vooruitgang, en bij de Vlaamse Demokraten (én enkele schaarse VU-kopstukken) met de wens om daarbij ook de sociaaleconomische emancipatie te bevorderen.

Daar stonden als negatieve factoren tegenover dat precies die wens van de Vlaamse Demokraten op sterk wantrouwen en zelfs aversie stootte in de VU-leiding, en dat op dit wantrouwen werd gespeculeerd door een chantage-operatie die slechts in schijn van buitenaf kwam. Dit alles leidde dan weer bij de Vlaamse Demokraten tot toenemend wantrouwen m.b.t. de goede trouw van de VU-top, die blijkbaar slechts wou weten van samenwerking 'in ondergeschikte orde'.

Want in feite werd een eventuele frontvorming daar op erg uiteenlopende manieren gezien. Voorzitter Van der Elst herhaalde meer dan eens dat hij met zijn pleidooien voor frontvorming eigenlijk alleen dacht aan *"het opnemen van nieuwe krachten in de VU, of het opkomen van een bepaalde persoon met de VU zonder lid te worden"*. En nadat het de eenzijdige demarche van Deconinck met de Vlaamse Demokraten, eind oktober 1964, had veroordeeld, had het VU-hoofdbestuur openlijk verkondigd dat kandidaturen van 'personaliteiten' uit de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging *"welwillend onderzocht"* zouden worden.¹⁷⁷ Om die selectieve aanpak te rechtvaardigen, wees jurist Van der Elst er ook op dat men bezwaarlijk in één fractie mandatarissen kon hebben die aan de beslissingen van het hoofdbestuur waren onderworpen en andere die 'autonoom' bleven.

Alleen Jorissen (in het hoofdbestuur slechts gesteund door schaarse medestanders) verzettede zich tegen die behoudende reflex en bepleitte dat men de extra zetels die een brede frontvorming zou opleveren beter aan 'autonome' medestanders kon gunnen dan aan de traditionele partijen.¹⁷⁸

Hoe gewichtig de positieve gemeenschappelijke motivatie ook was, het moet worden erkend dat het wederzijdse wantrouwen groot was; in combinatie met andere negatieve factoren bleek het uiteindelijk fataal.

— 177 Resp.: ADVN, AC164, D8933; Van der Elst op HB-VU, 14 maart 1964; en ADVN, AC164, D8933; Motie na HB-VU, 24 oktober 1964.

178 Zie ook deel 2 met noot 85.

8. MISLUKking

Zoveel is duidelijk: hoewel Volksunie én Vlaamse Demokraten een electorale doorbraak (als hulpmiddel om een grendelgrondwet te vermijden) als gemeenschappelijke prioriteit én als algemeen Vlaams belang beschouwden, bleek dat algemeen belang uiteindelijk minder sterk door te wegen dan de negatieve factoren die de frontvorming tenslotte verijdelden.

Factoren als een zogenaamd generatieconflict, de ambities of bekommernissen van individuele spilfiguren – en met name het gehacketak over de zo genoemde ‘mandatenhonger’ van de Vlaamse Demokraten – horen deels in de persoonlijke sfeer. Maar al die elementen waren tegelijk – soms zelfs onlosmakelijk – verweven met diepgaande ideologische meningsverschillen, want met een fundamenteel uiteenlopende kijk op de toekomstige ontwikkeling van de Vlaamse samenleving. Om gewicht en verwevenheid van de negatieve factoren in hun samenhang te analyseren is het nuttig terug te blikken op enkele betekenisvolle momenten in het touwtrekken rond de frontvorming.

-Zodra de Volksunie (vanaf 1961) niet langer een éénmanspartij was, kwam het in het partijbestuur herhaaldelijk tot hevig oplopende spanningen; althans in dat opzicht werd de VU dan toch een partij zoals de andere. Daarbij kreeg ‘nieuwkomer’ Deconinck ettelijke keren de wind van voren omdat hij teveel als *einzelgänger* te werk ging; hij repliceerde daarop eenvoudigweg dat hij als enige het betreffende dossier had bestudeerd of actie had ondernomen.¹⁷⁹ En voorzitter Van der Elst werd meer dan eens zwaar op de korrel genomen wegens zijn gebrek aan leiderschap en dynamiek en zijn stroeve samenwerking met algemeen partijsecretaris Jorissen; maar wanneer hij dan dreigde ontslag te nemen als voorzitter vroeg men hem toch te blijven.¹⁸⁰

Die spanningen werden voor de achterban en de buitenwereld doorgaans geminimaliseerd als een botsing tussen verschillende generaties en/of temperamenten. Maar die voorstelling van zaken vond weinig gehoor; wie goed geïnformeerd was wist wel dat het veeleer ging om een confrontatie tussen uiteenlopende maatschappijvisies. Een blik op de geboortedata volstond trouwens om de zogenaamde generatiekloof te demystifiëren: Deconinck (°1921) en Verrept (°1921) waren beiden ongeveer even oud als Van der Elst (°1920) en Coppieters (°1920); Jorissen (°1922) was nauwelijks jonger.

Wat scheidde of verbond was niet een geboortjaar maar de ingesteldheid tegenover een snel veranderende wereld, en de bereidheid – of niet – om niet langer het verleden als enig richtsnoer te hanteren maar open te staan voor nieuwe ‘vormen en gedachten’. Die verschillende visies zouden uiteraard ook hun weerslag hebben op het uitzetten van een bepaalde strategie en op de voorkeur voor de een of andere vorm van electorale alliantie.

¹⁷⁹ Zie bv. ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 11 mei 1963.

¹⁸⁰ Zie o.m. ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 6 januari 1962 en 12 januari 1963.

^ In een ophefmakend artikel waarschuwde *De Nieuwe*-hoofdredacteur Mark Grammens, die van zijn sympathie voor de Vlaamse Demokraten geen geheim maakte, dat de Vlaamse beweging niet naar om het even wat voor Vlaanderen diende te streven, maar naar “een schoon Vlaanderen”. [Foto Edgard Alsteens. Collectie Meervoud]

-Toen dan in februari en maart 1964 de eerste formele gesprekken tot stand kwamen tussen enkele kopstukken uit de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging en de Volksunie-top bleek meteen dat partijvoorzitter Van der Elst erg terughoudend stond tegenover een kartelformule én tegenover bepaalde kandidaat-kartelpartners. Dat uitgerekend Grammens optrad als 'bemiddelaar', terwijl een groot deel van het VU-bestuur hem zag als iemand die vijandig stond tegenover de Volksunie, was allicht niet van aard om initieel wantrouwen weg te werken. En dat een van beide gesprekspartners uit de niet-partijpolitieke beweging, Verrept, kort voordien Van der Elst in het VVB-blad *Doorbraak* fel had bekritiseerd om zijn verdediging van het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime, werd hem blijkbaar zeer kwalijk genomen. Bovendien dook tussen het eerste en het tweede gesprek plots (en kort maar hevig) het wilde gerucht op als zouden bepaalde kandidaat-kartelpartners zinnens zijn op termijn vanuit de VU met een eigen partij te beginnen. Wie dat gerucht de wereld had ingestuurd bleef een raadsel; het vertolkte in elk geval wat eerst Wouters en vervolgens Van der Elst in

het VU-hoofdbestuur als argument tegen de kartelformule aanvoerde, zelfs nadat een memorandum van Roosens en Verrept uitdrukkelijk tegen dat gerucht was ingegaan.¹⁸¹ In werkelijkheid stond niets meer of niets minder op het spel dan de mate van autonomie die de VU haar potentiële kartelpartners wou gunnen.

-Nadat het VU-hoofdbestuur (op 14 maart) de voorgestelde kartelformule als “onaanvaardbaar” had afgewezen, probeerde Coppieters het wantrouwen te omzeilen door los van de aanvankelijke groep een eigen initiatief te nemen. Ook zonder het met documenten te kunnen staven – want die zijn niet te vinden – lijkt het vermoeden gewettigd dat Van der Elst bij die gelegenheid (of kort nadien) aan Coppieters een mandaat als VU-parlementslid in het vooruitzicht stelde. Dat Coppieters – nog steeds als boegbeeld van de niet-partijgebonden VVB – in een elfjulirede in Diksmuide hoopte op een “*daverende overwinning*” voor de VU in de verkiezingen van 1965 is wel een stevige indicatie. Want van de immer bezonnen Coppieters kan bezwaarlijk worden aangenomen dat hij die hoop uitsprak ‘in het vuur van zijn betoog’.¹⁸² Hij zou trouwens bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1964 de VU daadwerkelijk en openlijk steunen. Hoe dan ook is het niet overdreven te stellen dat het afhaken van Coppieters de eerste ernstige pogingen tot een werkelijk ‘brede’ frontvorming in feite ‘onthoofdde’.

De afwijzing door de VU-leiding en het afhaken van Coppieters hadden wel tot gevolg dat de kandidaat-kartelpartners na de zomer tot een meer assertieve tactiek besloten en (nu zonder voorafgaand overleg met de VU-leiding) met een manifest en een persconferentie de partijleiding wilden dwingen tot een duidelijke keuze inzake frontvorming – wat door die partijleiding dan weer werd beschouwd als een poging om haar “*voor voldongen feiten te stellen*”.¹⁸³

-Na de gemeenteraadsverkiezingen, die in Brussel uitdraaiden op een groot persoonlijk succes voor Deconinck, werd inderdaad een tweede poging ondernomen, nu feitelijk beperkt tot Vlaams-Brabant. Alleen startte dat tweede initiatief met (wat niet anders kan genoemd worden dan) een enorme flater van Deconinck, toen die

181 ADVN, AC164, D8946: Memo Roosens-Verrept, 3 maart 1964. ADVN, AC164, D8933: Van der Elst in HB-VU, 14 maart 1964. Zijn ‘waarschuwing’ werd steevast herhaald na de persconferentie in oktober, waar Deconinck samen met de Vlaamse Democraten een ‘Vlaams Front’ aankondigde. Ze werd in feite in de hand gewerkt door de titel waarmee Grammens in *De Nieuwe* van 23 oktober 1964 dat front verwelkomde als een “*Nieuwe politieke formatie in Brabant*”.

182 ADVN, AC4 – archief VVB, D1835. Het hoofdbestuur van de VVB zag zich toen zelfs genoodzaakt middels een persmededeling op 13 juli 1964 “*de volstreckte partijpolitieke neutraliteit van de beweging*” te beklemtonen. Dat Coppieters’ uitlating niet zomaar een retorische ‘uitschuiver’ was, moge blijken uit het feit dat ze in het najaar 1964 ook in druk verscheen ... in een brochure waarin ook een rede van ex-jezuïet Brauns verscheen: Pater Dr. M. Brauns, *Vlaams-nationaal getuigenis* – Drs. M. Coppieters, *Voor een breed Vlaams Front*, Sint-Baafs-Vijve, 1964.

183 Over de assertieve aanpak: S. Verrept, *Een nieuwe horizon voor de Vlaamse strijd* [...], pp. 40-41; over ‘voldongen feiten’: ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 24 oktober 1964.

liet uitschijnen dat een 'Vlaams Front' althans in Brabant de plaats zou innemen van de Volksunie. Zijn tactische blunder versterkte in elk geval bij de VU-leiding nog het wantrouwen van mensen die toch al sceptisch stonden. Partijvoorzitter Van der Elst voegde daar nog een bijkomende grond voor wantrouwen aan toe: wie waren "*die drie heren*" en wat voor electoraal potentieel vertegenwoordigden zij? Die geringschattende bedenking werd alvast door de Vlaamse Demokraten niet weerlegd; zij wensten niet met andere namen uit te pakken "*zolang er geen reële mogelijkheden voor een Vlaamse Frontvorming waren*".¹⁸⁴

Toch bleek in het VU-hoofdbestuur de ergernis over Deconincks zware disciplinaire uitschuiver (die met grote meerderheid formeel werd afgekeurd) toen nog minder sterk dan de hoop om een betekenisvolle overeenkomst met de Vlaamse Demokraten mogelijk te maken. Mik Babylon, Hendrik Ballet en Hugo Schiltz zouden de gesprekken daarover hervatten. De gerespecteerde 'oude strijder' Ballet oordeelde uitgesproken positief over die gesprekken; jonge belofte Babylon bezwoer de partijvoorzitter: "*het kan maar lukken als u het wil*". Dat was tegelijk helderziend én blind.

-Na de - zeer voorwaardelijke! - instemming van het VU-hoofdbestuur in januari 1965 kwam echter een kink in de kabel. Die kwam niet van de VU-top en evenmin van de Vlaamse Demokraten, maar van de uitgesproken rechtse vleugel in de VU (in Brabant én daarbuiten) die - aangevoerd door ex-jezuïet Marcel Brauns - met een scheurlijst van 'zuiveren' dreigde indien de frontvorming zou doorgaan. Vanuit die hoek had men al eerder Deconinck en andere 'progressieven' gediaboliseerd; maar nu de frontvorming gunstig leek te evolueren schakelden de tegenstanders een versnelling hoger. Dat de 'Braunshemden' - soms openlijk - de steun genoten van VU-bestuursleden als (onder meer) Wouters en Dillen werd door dezen trouwens jaren nadien, toen zijzelf de VU hadden verlaten voor een extreemrechtse dissidentie, ronduit erkend.¹⁸⁵

De scheurlijst-chantage vormde voor Van der Elst allicht een zwaarwichtig argument om de voorgenomen frontvorming af te remmen: hij was niet alleen - en terecht - bevreesd voor een extreemrechtse scheurlijst in Brabant, maar vermoedelijk zelfs voor een openlijke rechtse dissidentie in het hoofdbestuur ... en dat op enkele maanden vóór uiterst belangrijke verkiezingen.

— 184 Zie: S. Verrept, *Een nieuwe horizon voor de Vlaamse strijd* [...], p. 32.

185 De term 'Braunshemden' werd gebruikt door de internationale vermaarde Vlaamse lexicoloog (in Leiden) Félicien de Tollenaere (1912-2009) die in deze periode regelmatig over Vlaamse politieke perikelen correspondeerde met Paul Martens. Privé-archief H. Cuypers: Brief F. de Tollenaere aan P. Martens, 8 april 1965. Over de rol van L. Wouters en K. Dillen: N. Moyaert, *De voorgeschiedenis* [...], p. 40. In een - nooit gepubliceerde - brief aan *De Nieuwe Dag* (het weekblad-dat-nooit-dagblad-werd) suggereerde A. Monteyne later dat Brauns zelfs zou bedreigd hebben met een 'saneringslijst' in Antwerpen ... waar het hem zeker niet aan steun ontbrak, en ... waar Van der Elst moest verkozen worden. Privé-archief H. Cuypers: Brief A. Monteyne aan *De Nieuwe Dag*, 10 oktober 1965.

Hij erkende toen en ook later onomwonden dat hij veel banger was voor de concrete en reële dreiging met een uitgesproken rechtse scheurlijst dan voor een (aanvaardbaar slechts hypothetische) afzonderlijke lijst van Vlaamse Democraten.¹⁸⁶ Behalve een afkeurende motie werd door de VU-top echter nooit enige noemenswaardige actie ondernomen tegen de 'saneringslijst'.

-Daarna vond in het VU-hoofdbestuur van 13 februari een toch wel opvallende verschuiving van prioriteiten plaats. Op dat ogenblik was het hoofdbestuur nog door Schiltz niet op de hoogte gesteld van het eigen 'voorstel van akkoord' dat de Vlaamse Democraten hem begin januari hadden bezorgd; van hun kant hadden dezen ook nog niet gereageerd op de beschouwingen en beginselen (beter gekend als het waarborgenverslag) die hij hen na het hoofdbestuur van 9 januari had voorgelegd als formele voorwaarde voor een akkoord. Maar inmiddels had (bij de informele ontmoeting op 6 februari) de VU-voorzitter wel al duidelijk gemaakt dat de inhoudelijke discussie nu moest wijken voor die over de lijstvorming. Daarop hadden de Vlaamse Democraten – in ruil voor een toegeving aangaande hun autonomie als (eventuele) leden van een gezamenlijke fractie – twee mandaten geëist; als vanzelfsprekend werd er daarbij van uitgegaan dat de keuze van hun kandidaten alleen aan hen toekwam.¹⁸⁷

Conform met de uitlatingen van Van der Elst voordien, verschoof nu ook binnen het VU-hoofdbestuur de discussie – althans formeel – over inhoudelijke verschillen of punten van akkoord naar een discussie over de mogelijke plaatsen op een eventuele kartellijst. Met haar eigen 'ultiem' voorstel voor de lijstvorming koos de VU-leiding daar voor een soort 'vlucht voorwaarts'. Aangezien dat voorstel in feite de Vlaamse Democraten slechts één mandaat gunde, én in weerwil van de afspraken zonder enig overleg werd openbaar gemaakt, werd het door de kandidaat-kartelpartners geïnterpreteerd als een 'ultimatum' en daarmee ook expliciet als het definitief afbreken van de gesprekken.

-Niettemin blijft het merkwaardig dat in de cruciale dagen tussen het VU-hoofdbestuur van 13 en dat van 20 februari geen ernstige poging werd ondernomen om het gesprek alsnog te hervatten; voor zover bekend werd in die week – toen het wellicht nog zin had – vanuit geen enkele hoek enige bemiddeling gevraagd of aangeboden. Van de "diep gekwetste" Schiltz viel begrijpelijkerwijze geen demarche te verwachten. Maar ook Coppieters bleef volkomen stil; wellicht vermoedde hij dat hij het bij zijn oude VVB- en VABT-strijdmakkers verkorven had sinds mei 1964. Buiten de

— 186 Privé-archief H. Cuypers: Interview met F. Van der Elst door H. Cuypers, Brussel, 8 november 1994. Bevestigd in interview van auteur met Vic Anciaux, Brussel, 4 juni 2019) in een omstandige schets van de situatie in het arrondissement Brussel.

187 Dat de (eventuele) kartelpartners zelf hun kandidaten zouden aanduiden, mocht voor de VU-voorzitter nochtans geen onbekende noch exuberante eis zijn. Dat de CVP in 1949 weigerde dat de Vlaams-nationalisten autonoom zouden uitmaken wie namens hen op een kartellijst kon komen, bestempelde Van der Elst toen als 'boerenbedrog'. F. Van der Elst, *De beweging* [...], p. 165.

partijpolitiek had Amter een week eerder de verbetering aan beide zijden te goed aangevoeld, en Van Haegendoren noch Daels achtten zich blijkbaar geroepen hier een rol op te nemen. En Debeuckelaere kwam pas in april (kort en voorwaardelijk) in actie.

-Op dit punt dient een factor in de persoonlijke sfeer vermeld die voor lezers een halve eeuw later bevreemdend moge overkomen. Hoe beperkt de wereld van de radicale Vlaamse beweging ook was, "*die mensen kenden elkaar niet*" oordeelde Grammens, die als journalist indringende gesprekken kon voeren met politiek-geëngageerde figuren uit heel diverse hoeken, maar tevens vaststelde dat die figuren onderling dat nooit deden. Ook volgens Coppieters ging het toen om "*geblunder onder mensen die elkaar niet genoeg kenden*".¹⁸⁸

Het blijft dan ook niet meer dan een 'wat als?'-vraag of de Vlaamse Democraten bij een voldoende groot deel van het VU-hoofdbestuur de welhaast pathologische vrees voor een "*linkse noyautering*" hadden kunnen wegnemen indien zij de kans hadden gekregen om hun zienswijze toe te lichten voor het voltallige bestuur. Zij werden er (na een mislukte poging in maart 1964) door de VU niet voor uitgenodigd, zijzelf hebben er nadien (voor zover bekend) niet om gevraagd. En toen Deconinck in februari 1965 in extremis de vraag te berde bracht, was het te laat.

-Hoe dan ook: de persoonlijke kwestie bij uitstek én de belangrijkste individuele struikelsteen voor een akkoord was ongetwijfeld de positie van Staf Verrept, zeker in de versie van de VU-leiding, en dit ondanks het feit dat zowel 'nieuwkomer' Coppieters als 'oude strijder' Ballet voordien hadden gewaarschuwd dat geen persoonlijke exclusieven mochten doorwegen.¹⁸⁹

Tegenover de starre weigering van de VU-leiding om aan de potentiële partners "*een zekere zelfstandigheid*" te gunnen, stelden dezen dan hun eis om minstens twee mandaten te verwerven. Zij vreesden immers niet alleen dat één afgevaardigde al snel zou worden opgeslorpt door de gevestigde partij, maar vooral dat zeker in de ogen van hun eigen achterban van een betekenisvolle verruiming in feite geen sprake meer zou zijn. Door de VU-leiding echter (én door de rechtse krachten die haar in deze kwestie steunden) werd die eis geduid en geproclameerd als onverantwoorde en onverant-

188 Privé-archief H. Cuypers: Interview met M. Grammens door H. Cuypers, Liedekerke, 25 oktober 1994. Coppieters in: H. De Ridder & F. Verleyen, *Waar is nu [...]*, p. 150. Ook H. Borginon onderkende dat euvel. Geruime tijd na de verkiezingen nodigde hij eind januari 1966 thuis "enkele vrienden" uit voor een informele bijeenkomst opdat "*mensen die, ruim gezien, hetzelfde nastreven*" elkaar beter zouden leren kennen. ADVN, AC164: Brief H. Borginon aan F. Van der Elst, 10 januari 1966.

189 Zie HB-VU, 13 februari 1965. Net zoals m.b.t. de gemeenteraadsverkiezingen van 1964 in Brussel onderschrijft Bart De Wever de versie van de VU-leiding over de breuk met de Vlaamse Democraten. Ba. De Wever, *Herrijzenis van de Vlaams-nationale partijpolitiek (1949-1965). Het arrondissement Antwerpen*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Geschiedenis, KULeuven, 1995, resp. pp. 263 en 267.

woordelijke 'mandatenhonger', en vervolgens vooral toegeschreven aan één persoon, die toch al non grata was: Verrept.

Na de definitieve breuk met de VU en de beslissing om met een afzonderlijke lijst op te komen, konden Deconinck en de Vlaamse Democraten het verwijt van de 'mandatenhonger' tegengaan door aan te voeren dat Deconinck juist zijn mandaat op het spel zette.¹⁹⁰ En "Verrept zelf zou het welslagen of mislukken van een overeenkomst met de VU niet afhankelijk hebben gemaakt van een mandaat voor zichzelf; maar hij was er wel op gebrand een mandaat in de wacht te slepen" aldus toenmalig medestrijder Bourgeois.¹⁹¹ Maar toen op 13 februari de Volksunie met haar "ultimatum" duidelijk maakte dat er voor Verrept geen plaats was (zoals Van der Elst al van bij het begin had verkondigd), oordeelde Grammens even duidelijk: "dit mogen jullie niet aanvaarden". Later verduidelijkte hij: "ik heb toen niet gezegd: apart opkomen, maar wel dat Verrept dit niet mocht aanvaarden".¹⁹²

-Tegen die achtergrond krijgt een brief van Verrept aan Arie Willemsen, de Nederlandse historicus en kenner van de Vlaamse beweging, wel een onthullende betekenis. Vermoedelijk kort na het VU-congres van december 1963 had Verrept Grammens aangezocht om als bemiddelaar een gesprek te 'faciliteren' tussen de VU-top en enkele prominenten uit de niet-partijpolitieke Vlaamse beweging. Daarom mag het veelbetekend worden genoemd dat Verrept reeds op 5 februari 1964 aan Willemsen schreef dat hij, indien de onderhandelingen met de VU positief verliepen, "waarschijnlijk lijst-trekker voor de Senaat" zou worden.¹⁹³ Het eerste echte gesprek moest toen nog plaatsvinden, en van overleg over de samenstelling van kieslijsten was zeker nog geen sprake.

Of Verrept zich in de hele episode en met name in de beslissende week liet 'opjuten' door Grammens valt onmogelijk objectief vast te stellen. Wel is zeer plausibel dat Verrept inderdaad uitkeek naar een mandaat. Om met meer gezag zijn 'sociaal-flamingantische' ideeën te verkondigen, zeker. En minstens evenzeer als een tweevoudige genoegdoening: om (naar analogie met Jorissen...) eindelijk de vruchten te plukken van zijn jarenlange ongebreidelde inzet, én om als ambachtsman en autodidact niet langer – althans naar zijn aanvoelen – als 'minderwaardig' te worden beschouwd door de (in de VU toen toonaangevende) zonen van de kleinburgerij die wél hadden kunnen studeren.

Hoe zwaar de persoonlijke aversie van Van der Elst gewogen heeft, is voor discussie vatbaar. Maar hoe dan ook valt het schrille contrast op tussen Van der Elsts her-

— 190 ADVN, AC214 – archief R. Bourgeois, D16787: Verkiezingspamflet Vlaams Front, maart 1965.

191 Interview van auteur met Roger Bourgeois, Oosterzele, 19 maart 2019.

192 Privé-archief H. Cuypers: Interview met Mark Grammens door Henk Cuypers, Liedekerke, 25 oktober 1994.

193 Letterenhuis, Antwerpen, archief A.W. Willemsen, B2/W70898: Brief Staf Verrept aan Arie Willemsen, 5 februari 1964.

haalde en onwrikbare veto tegen Verrept enerzijds, en anderzijds zijn zware inzet voor Coppieters (toen die in Sint-Niklaas niet voetstoots werd aanvaard) of zijn verregaande toegeeflijkheid tegenover (niet bepaald progressieve) kartelpartners in Kortrijk en Brugge. En Roosens' voorstel in extremis om niet hém maar Verrept de tweede plaats te geven op de Brusselse VU-lijst (zodat de Vlaamse Demokraten dus uiteindelijk toch slechts één mandaat zouden verwerven, aangezien vooraan op de Senaatslijst een gezamenlijk aan te duiden kandidaat of een 'aanvaardbare' VU-figuur zou staan) werd door het VU-hoofdbestuur niet eens meer in overweging genomen. Binnenskamers mocht het verwijt van 'mandatenhonger' dan geen hout meer snijden, de VU-campagne bleef het onvermoeibaar gebruiken.

-In werkelijkheid speelde het touwtrekken rond de positie van Verrept wel een rol in de mislukking van de kartelbesprekingen, maar kan die rol onmogelijk als beslissend worden beschouwd.¹⁹⁴ De opeenvolgende wendingen in februari 1965 doen veeleer vermoeden dat het individu werd gevisieerd als belichaming van ideeën – én van een 'voortschrijdend inzicht' – waartegenover een meerderheid van de VU-leiding huiverig stond. Voor vele 'oude' nationalistes gold Verrept immers als 'renegaat': hij had weliswaar nooit gepoogd zijn oorlogsverleden te verdonkeremen, maar had nadien – welbewust en met stevige argumenten – de ideologische grondslag van dat oorlogsverleden de rug toegekeerd. En hij propageerde nu zeer actief een ondubbelzinnig democratische en sociale visie op de Vlaamse beweging, zonder uit die 'bekeering' ook maar enig voordeel te halen. In die zin was hij een 'levend verwijt' voor hen die daartoe niet in staat bleken.

Want uit diverse memo's en uit beschouwingen die later door Van der Elst en zijn getrouwen werden verspreid, klonk een andere overweging door, die in wezen inhoudelijk was: de vrees dat de partij zou worden "overgenomen" door een alliantie van de 'nieuwkomers' met de progressieven binnen de partij. Die 'vrees' was welhaast obsessieel eerder dan rationeel, en doet trouwens bevreemdend aan als die nieuwkomers toch "niet meer dan zichzelf" vertegenwoordigden. In werkelijkheid verhulde die vrees (ook bij de voorzitter) een andere, veel meer diepgaande: die voor een inhoudelijke confrontatie tussen wat toen in de VU doorging als 'vlaams-nationale beginselen' (doch in feite vooral een eerder vooroorlogs sociaaleconomisch maatschappijbeeld was) en een meer samenhangende, beter onderbouwde en uitgesproken sociale visie op de Vlaamse toekomst. Als prijs voor het vasthouden aan die beginselen hadden velen (in het VU-hoofdbestuur op 20 februari, toen de definitieve breuk zou bezegeld worden) desnoods zelfs 'zetelverlies' over.¹⁹⁵

194 V. Anciaux stelde dat niet de 'mandatenhonger' de grootste struikelsteen was voor de kartelvorming maar wel – samen met de dreiging van een extreem-rechtse scheurlijst – de vrees dat de partij zou worden 'overgenomen' (en zelfs omgedoopt) door de progressieve nieuwkomers (interview van auteur met V. Anciaux, Brussel, 4 juni 2019).

195 ADVN, AC164, D8933: HB-VU, 20 februari 1965.

^ De vier boegbeelden van het 'Vlaams Front van Demokraten' bij een campagnebespreking.
Zittend v.l.n.r.: Antoon Roosens, Daniel Deconinck en Roger Bourgeois. Staand: Staf Verrept.
[Collectie R. Bourgeois]

-Samenvattend – en onvermijdelijk vereenvoudigend – kunnen volgende elementen worden vastgesteld. Aan Volksunie-zijde overheerste in het partijbestuur een groot wantrouwen, dat wellicht persoonlijke aspecten vertoonde maar vooral voortvloeide uit terughoudendheid of zelfs vrees om een ernstige inhoudelijke confrontatie aan te gaan. Specifiek bij voorzitter Van der Elst was de reële vrees voor een scheuring allicht een bijkomend argument om die confrontatie uit de weg te gaan, maar speelden ook zijn persoonlijke aversies én de bekommernis om zijn positie in de partij een niet te onderschatten rol. Deze kant van het probleem werd – *in tempore non suspecto* – welhaast profetisch samengevat in een bedenking van Babylon tegenover Van der Elst: “het kan maar lukken als u het wil”.¹⁹⁶ *Quod non*.

De Vlaamse Democraten van hun kant gaven blijk van een weinig rationele vorm van wensdenken (als zouden de grote betogingen in Brussel en Antwerpen ook massale steun hebben betekend voor een verrassend progressief sociaaleconomisch eisenprogramma) en daarmee gepaard gaande zelfoverschatting. Daarmee is echter niet de zogenaamde ‘mandatenhonger’ bedoeld, maar enerzijds het onderschatten van de openlijke én onderhuidse weerstand tegen het hele project, en anderzijds een overdreven optimistische inschatting van hun reële inplanting en werfkracht in het arrondissement (vermoedelijk omdat zij blind vertrouwden op dezelfde foute inschatting door Deconinck), zeker wanneer na de breuk verscheurende keuzes moesten worden gemaakt. Daarenboven speelden in de cruciale fase ongeduld en ergernis over de wantrouwige houding van de VU hen blijkbaar parten.

Men kan er niet om heen: het wederzijdse wantrouwen stoelde in wezen op een tegenstelling tussen twee ‘denkwerelden’: enerzijds een traditionele ‘Vlaams-nationale’ die grotendeels verkrampd zat in het verleden, in een uitgesproken conservatieve visie op de samenleving zoals die er zou moeten uitzien (en waarin, enigszins karikaturaal gesteld, de verdediging van apartheid blijkbaar deel uitmaakte van de ‘vlaams-nationale beginselen’), en daartegenover een visie op de toekomst, die terdege rekening hield met de grote verschuivingen die gebeurd of aan de gang waren op sociaal en economisch én ‘wereldbeschouwelijk’ gebied (met o.m. het Tweede Vaticaans Concilie), én ook aandacht had voor wat – onder meer qua ontvoogdingsbewegingen – buiten Vlaanderen gebeurde.

-Aldus geformuleerd hoefde die visie niet eens zo erg ‘links’ te zijn; in feite was ze volkomen verzoenbaar met de ‘sociaal-gecorrigeerde vrijemarkteconomie’, ook wel ‘Rijnlandmodel’ genoemd, of in meer kritische analyses: ‘neocorporatisme’.¹⁹⁷ In wezen was dat ook de visie van Deconinck, en verwierf ze na 1965 in de VU groeiende aanhang. Zoals later bleek stond Verrept in wezen niet veel verder naar links. Het

— 196 ADVN, AC164, D8947: Brief Mik Babylon aan Frans Van der Elst, 28 november 1964.

197 Zie m.b.t. de betekenis van het neocorporatisme na de Tweede Wereldoorlog onder meer: Ph.C. Schmitter, *Neo-corporatism and the state*, Florence, 1984, en Ph.C. Schmitter, *Democratic theory and neo-corporatist practice*, Florence, 1983.

waren vooral Roosens en Bourgeois die er systematisch aan herinnerden dat binnen die sociaal-gecorrigeerde vrijemarkteconomie – en dus ook binnen een autonoom Vlaanderen – wel degelijk nog belangentegenstellingen bleven bestaan. Juist daarom achtten zij voor een waarachtige ontvoogding ook economische democratie onontbeerlijk. In dat perspectief was het motto 'Vlaanderen eerst' – in 1965 evenzeer als voordien of nadien – niet meer dan een slogan die fundamentele tegenstellingen moest verhullen.

Op die essentieel uiteenlopende visies op de Vlaamse toekomst wees *De Nieuwe* met de uitspraak "*wij willen niet een Vlaanderen, maar een schoon Vlaanderen*" als titel voor een historisch redactioneel artikel dat een vernietigende aanklacht was tegen de Volksunie-leiding en haar voorzitter.¹⁹⁸

Dat stuk maakte toen veel ophef, maar echt nieuw was die kritische blik niet. Precies zeventig jaar eerder had August Vermeylen datzelfde probleem al onder de loep genomen in zijn *Kritiek der Vlaamsche beweging*.

*"Doch 't gebruik van 't Vlaamsch is een middel en geen doel; de oplossing der taalvraag is niet het einde der Vlaamsche Beweging. .... Of wie acht de taak volbracht, wanneer eindelijk de Vlamingen in 't Vlaamsch beheerscht en bestolen ... worden? De Vlaamsche Beweging mag niet slechts een taalbeweging zijn, maar een maatschappelijk streven in den breedsten zin van 't woord. .... Wie 'Vlaming boven al' is bespreekt eindelijk niet meer of een instelling goed of slecht is: zij moet vervlaamscht worden, verder gaat hij niet."*¹⁹⁹

Meer dan 125 jaar later – en ruim 55 jaar na het 'avontuur' van de Vlaamse Democraten – heeft die bedenking niéts aan actualiteit ingeboet.

***

Anders dan in een boek is het bij een tijdschriftartikel eerder ongebruikelijk een dankwoord te publiceren. Maar het is hier meer dan ooit gepast. Een woord van oprechte dank dus: aan Frans-Jos Verdoodt, die de eerste aanzet gaf; aan Henk Cuypers, die al zijn materiaal (ter voorbereiding van het allereerste artikel over de mislukte kartelvorming) doorspeelde maar zich niet liet overtuigen om zelf dit langere stuk te schrijven; aan de mensen die mij te woord stonden of op een andere manier informatie ter beschikking stelden; aan de 'voor-lezers' die een eerste versie van deze tekst voorzagen van opbouwende kritiek; en last but not least aan directie en medewerkers van het ADVN en het Letterenhuis voor hun onvolprezen inzet.

— 198 *De Nieuwe*, 19 februari 1965.

199 A. Vermeylen, *Kritiek der Vlaamsche Beweging*, in: *Van Nu en Straks*, jg. 1 (nieuwe reeks), 1896, nr. 1, pp. 1-34; artikel gedateerd 5 november 1895.